

Спусканюк А. Ю.,
асpirант наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ

ВІД І РОЗМІР ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗЛОЧИНАМИ, ПОВ'ЯЗАНИМИ З ПРОВЕДЕННЯМ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ, А ТАКОЖ РОЗМІР ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ВИТРАТ

THE TYPE AND AMOUNT OF DAMAGE CAUSED BY THE CRIMES CONNECTED WITH THE PUBLIC PROCUREMENT, AS WELL AS THE AMOUNT OF PROCEDURAL EXPENSES

У статті розглянуто особливості доказування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведением державних закупівель, та визначено особливості доказування та встановлення процесуальних витрат.

Ключові слова: державні закупівлі, досудове розслідування, доказування, слідчий, заподіяна шкода, процесуальні витрати.

В статье рассмотрены особенности доказывания ущерба, причиненного уголовным правонарушением по уголовным производствам о преступлениях, связанных с проведением государственных закупок, и определены особенности доказывания и установления процессуальных расходов.

Ключевые слова: государственные закупки, досудебное расследование, доказывания, следователь, причиненный вред, процесуальные издержки.

The article considers the peculiarities of proving the harm caused by a criminal offense in criminal proceedings concerning crimes connected with the conduct of public procurement and identifies the peculiarities of proof and establishment of procedural expenses.

Key words: public procurement, pre-trial investigation, proving, investigator, damage done, procedural costs.

Під час розслідування злочинів, пов'язаних із державними закупівлями, одним із завдань сторони обвинувачення є встановлення виду та розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розміру процесуальних витрат. Відповідно до ст. 291 КПК України розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, має міститись в обвинувальному акті, проте це стосується суто злочинів із матеріальним складом.

Питання доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведением державних закупівель, досліджували такі вчені, як М.І. Гошовський, В.С. Зеленецький, М.І. Костін, М.І. Соф'їн та ін. Водночас у слідчій практиці набувають особливої уваги доказування під час досудового розслідування цих злочинів.

Доказування виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, має важливе значення, насамперед, для забезпечення відшкодування потерпілому шкоди, завданої кримінальним правопорушенням: визнання осіб потерпілими, цивільними позивачами і цивільними відповідачами, вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні, визначення обсягу майна, на яке можливе накладення арешту. Зрештою, цей елемент предмета доказування є важливим для кримінально-правової кваліфікації, визначення ступеня суспільної небезпечності злочину, розміру покарання тощо [1, с. 258]. Проте варто зазначити, що доказування виду та розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, цілком та повністю покладається на сторону обвинувачення та є визначальним для кваліфікації кримінального провадження та встановлення того,

чи є насправді злочин, а отже, чи є дії, які мають деякі ознаки злочину, злочином. Тобто від наявності шкоди залежить, чи є насправді подія злочину.

Таку позицію підтримує Є.В. Віденко, який зазначає, що доказування характеру (виду) та розміру майнової шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, передбачає, насамперед, доказування власне події кримінального правопорушення, вчинення його підозрюваним, обвинуваченим, його вини та причинового зв'язку між кримінальним діянням і наслідками – заподіяною шкодою [2].

Таким чином, можна констатувати, що доказування виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням у сфері державної закупівлі, має визначальне значення для відшкодування державі шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Крім того, треба вказати, що від розміру шкоди залежить правова кваліфікація кримінального правопорушення та ступінь його тяжкості.

Водночас варто наголосити, що для деякої категорії злочинів, що є типовими у сфері державних закупівель, наявність встановлення шкоди не є перепоною для початку досудового розслідування та встановлення інших обставин, які підлягають доказуванню. Йдеться про кримінальні правопорушення із формальним складом, для вчинення яких вистачить певних дій, що мають кримінально-правовий характер, та доказування яких є основним завданням сторони обвинувачення. До такої категорії кримінальних правопорушень належить злочини, передбачені ст.ст. 368, 369 КК України. Попри те, що у вказаних злочинах не є обов'язковим доказування виду та розміру шкоди, завданої кримінальним пра-

вопорушенням, є обов'язковим доказування розміру неправомірної вигоди, яка в такому разі є не прямою шкодою, а кваліфікуючою ознакою, що належить саме до події кримінального правопорушення.

Що стосується іншої типової категорії злочинів у сфері державних закупівель, де доказування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, має визначальне значення та впливає на тяжкість злочину і міру призначення покарання за його вчинення, необхідно наголосити, то це злочини із матеріальним складом, які передбачені ст. ст. 191, 364 КК України.

У процесі доказування розміру шкоди таких кримінальних правопорушень, а саме беручи до уваги злочин, передбачений ч. 1 ст. 191 КК України, треба встановити крайню межу, тобто той мінімальний розмір заподіяної шкоди, наявність якої дає змогу припустити, що був вчинений злочин. Йдеться саме про те, що розмір заподіяної шкоди, від якої настає кримінальна відповідальність, взагалі законодавчо не визначений. Але, на нашу думку, для встановлення граничної суми притягнення до кримінальної відповідальності необхідно керуватись положенням ч. 5 ст. 51 КУПАП, в якій зазначено, що викрадення чужого майна вважається дрібним, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення не перевищує 0,2 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян. Отже, з урахуванням цього можна припустити, що мінімальний розмір шкоди, який необхідний для початку досудового розслідування, має становити суму, яка перевищує 0,2 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян.

Крім того, необхідно наголосити, що від досягнення мінімальної межі шкоди, від якої настає кримінальна відповідальність, залежить лише початок досудового розслідування. Визначальне значення заподіяної шкоди, яка є обов'язковою обставиною, що підлягає доказуванню та має значення для кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, – заподіяння шкоди таким кримінальним правопорушенням у великому розмірі, яка, відповідно до чинного кримінального законодавства, визнається злочином, що вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в 250 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину. У зв'язку із заподіянням такої шкоди кримінальним правопорушенням у сфері державних закупівель такі дії необхідно кваліфікувати за ч. 4 ст. 191 КК України. Водночас необхідно зазначити, що чим більший розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, тим більш тяжким є злочин. Так, відповідно до ч. 5 ст. 191 КК України, злочин в особливо великих розмірах – злочин, вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в 600 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.

Також необхідно наголосити на значенні та розмірі шкоди для встановлення обставин, які підлягають доказуванню кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК України. Розмір заподіяної шкоди внаслідок вчинення такого злочину має

визначальне значення, кримінально-процесуальне значення для розмежування цього службового злочину, за який передбачена кримінальна відповідальність, і посадового проступку. Це пояснюється тим, що злочин у сфері державних закупівель, передбачений ст. 364 КК України, вважається вчиненим, якщо органом досудового розслідування буде доведено те, що внаслідок противправних дій була заподіяна істотна шкода, яка в 100 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Отже, встановлення обставин заподіяної шкоди напряму залежить від вирішення питання притягнення до кримінальної відповідальності службової особи у вчиненні злочину, передбаченого ст. 364 КК України, та виникає лише тоді, коли охоронюваним державним інтересам заподіяна лише істотна шкода. В іншому разі встановлення під час досудового розслідування злочину, передбаченого ст. 364 КК України, який формально має всі його ознаки, проте недостатня заподіяна шкода в результаті його вчинення, є підставою для закриття кримінального провадження за вказаною статтею, а такі дії можуть мати цивільноправовий чи дисциплінарний характер.

Отже, з урахуванням розглянутого можна дійти висновку, що шкода, заподіяна злочинами у сфері державних закупівель, передбачених ст. ст. 191, 364 КК України, має кримінально-процесуальне значення з огляду на специфіку складу зазначених злочинів, які мають матеріальний склад. Також необхідно вказати, що настання суспільно-небезпечних наслідків, що полягають у безповоротній втраті грошових коштів, виділених на проведення державної закупівлі, є майновою шкодою, яка є обов'язковою обставиною, що підлягає встановленню як предмет доказування складу злочину. З огляду на кваліфікуючу ознаку спричинення майнової шкоди та її розміру можна визначити її види: 1) мінімальний розмір шкоди, з настанням якої настає кримінальна відповідальність; 2) розмір шкоди, що є кваліфікуючою та особливо кваліфікуючою ознакою, яка впливає на вид, міру покарання та тяжкість злочину.

Здійснюючи аналіз обставин, що підлягають доказуванню, передбачених п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України, можна стверджувати, що вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та розмір процесуальних витрат – це різні обставини, які підлягають доказуванню. Таким чином, до шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, не можна зарахувати процесуальні витрати. Вид та розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, підлягають обов'язковому доказуванню, однак треба враховувати, що наявність шкоди не є ознакою всіх без винятку злочинів, оскільки суспільно небезпечні наслідки – це факультативна ознака складу злочину [1, с. 259]. Зазначене підтверджується тим, що процесуальні витрати є у будь-якому кримінальному провадженні, а особливо у кримінальному провадженні щодо злочинів, пов'язаних із проведенням державних закупівель, адже для категорії цих проваджень характерна наявність великої кількості експертних досліджень, що включаються до процесуальних

витрат. Крім того, інститут процесуальних витрат є важливим засобом відшкодування державі та визнаним законом особам матеріальних витрат у зв'язку зі здійсненням кримінального провадження. Цей інститут має запобіжно-виховне значення, оскільки кожна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, має усвідомлювати, що на неї неминуче очікує не лише кримінальне покарання, а й виконання обов'язків із відшкодування процесуальних витрат [3, с. 138].

Із набуттям чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України вводиться поняття «процесуальних витрат», яке дещо їх розширює. Так, відповідно до вимог ст. 118 КПК України (2012 р.) процесуальні витрати складаються із витрат: на правову допомогу; пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження; пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів; із зберіганням і пересиланням речей і документів. Витрати, пов'язані з оплатою допомоги захисника, несе підозрюваний, обвинувачений, за виключенням випадків надання безоплатної правової допомоги. Витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів, несе сторона кримінального провадження, яка заявила клопотання про їх виклик або залучення [4, с. 48–49].

Що стосується процесуальних витрат на правову допомогу, варто зазначити, що цей вид витрат несе особа, яка залучила адвоката або держава, якщо у підозрюваного, обвинуваченого відсутні матеріальні можливості чи у разі відповідних випадків, передбачених КПК України та іншими законами, йдеться про затримання особи на підставі ст. 280 КПК України, забезпечення адвоката для участі у проведенні окремої процесуальної дії. У зв'язку із цим детальніше акцентувати питання щодо визначення процесуальних витрат на правову допомогу недоречно, зупинимося на розгляді інших видів процесуальних витрат, що притаманні сфері державних закупівель. Йдеться саме про витрати, пов'язані зі зберіганням цінностей, грошових коштів. Зазначені витрати відшкодовуються з державного бюджету України. Зберігання цінностей та грошових коштів здійснюється в банківських установах, з якими орган досудового розслідування попередньо уклав договори на здійснення зберігання.

Витрати, пов'язані із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження та пов'язані із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів, у наших правових реаліях практично не відшкодовуються. Зазначену думку підтримує 100% опитаних практичних пра-

цівників, які вказали, що витрати на забезпечення прибутия до місця досудового розслідування або судового провадження, пов'язані на залучення потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів, несе або орган досудового розслідування, або особа самостійно, яка викликається для допиту чи іншої слідчої дії.

Окрему увагу варто приділити тому, що за ст. 118 КПК України не належать до виду процесуальних витрат витрати на проведення аудиту, що, на нашу думку та на думку 84% опитаних працівників, є суттєвим недоліком чинного КПК України. Проведення аудиту особливо актуальне під час досудового розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері державних закупівель, адже зазначена категорія злочинів вимагає проведення великої кількості довготривалих та вартісних економічних досліджень. Проте витрати на проведення аудиту фактично в правовому полі не належать до процесуальних витрат, що призводить до того, що вони покладаються на сторону, яка залучила аудити, проте не відшкодовуються за результатами обвинувального вироку суду. Таким чином, виникає певна законодавча прогалина щодо застосування процесуальних витрат, вирішення якої можливе шляхом внесення законодавчих змін до п. 3 ч. 1 ст. 118 КПК України та викладення його у такій редакції: «витрат, пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів, аудиторів».

Відповідно до положень кримінального процесуального законодавства витрати суб'єктів кримінального провадження можуть відшкодовуватися обвинуваченим або компенсуватися коштом держави. За результатами судового розгляду суд приймає рішення у формі вироку. Водночас судді в кожному випадку мають з'ясовувати, які судові витрати понесені під час досудового розслідування чи правильно обчислено їх розмір, адже в резолютивній частині вироку зазначається рішення суду щодо відшкодування процесуальних витрат [5, с. 6–7].

Вид та розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та встановлення процесуальних витрат є різними по своїй суті та значенням обставинами, що підлягають встановленню. На відміну від встановлення розміру заподіяної шкоди, встановлення виду та розміру процесуальних витрат здійснюється у будь-якому кримінальному провадженні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Соф'їн М.І. Вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, як обов'язковий елемент предмета доказування слідчим у кримінальному провадженні. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2016. № 2. С. 253–264.
2. Віденко Є.В. Цивільний позов у кримінальному провадженні України як «інструмент» захисту прав потерпілого. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 5. С. 368–370.
3. Поліщак Н.І. Особливості стягнення процесуальних витрат на правову допомогу потерпілому у кримінальному провадженні. Наше право. 2016. № 2. С. 137–143.
4. Дьомін Ю.М. Процесуальні витрати за новим КПК. Європейські перспективи. 2012. № 3(3). С. 47–51.
5. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 06.11.2009 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>.

Таран Т. Г.,
здобувач наукової лабораторії з проблем досудового дослідування
Національної академії внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ПРО СТРУКТУРУ ШАХРАЙСТВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ЖІНКАМИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

TO THE QUESTION OF THE STRUCTURE OF UKRAINIAN WOMEN IN THE CONDITIONS OF THE PRESENTATION

У статті на основі вивчення наукових, статистичних джерел, а також слідчо-судової практики здійснено аналіз структури шахрайств, що вчиняються жінками в Україні в умовах сьогодення. Виокремлено найбільш типові способи вчинення означеніх злочинів та запропоновано їх класифікацію.

Ключові слова: шахрайство, способи вчинення, обман, жіноча злочинність.

В статье на основе изучения научных, статистических источников, а также следственно-судебной практики осуществлён анализ структуры мошенничества, совершаемых женщинами в Украине в сегодняшних условиях. Определены наиболее типичные способы совершения данных преступлений и предложена их классификация.

Ключевые слова: мошенничество, способы совершения, обман, женская преступность.

In the article, based on the study of scientific, statistical sources, as well as investigative judicial practice, an analysis of the structure of fraud committed by women in Ukraine in today's conditions is carried out. The most typical ways of committing these crimes are identified and their classification is proposed.

Key words: fraud, methods of committing, deceit, female criminality.

Незважаючи на те, що злочинність має переважно чоловіче обличчя, є окремі види злочинів, де жінки виявляють високий рівень активності. До таких злочинів належить, зокрема, шахрайство, серед суб'єктів вчинення якого питома вага жінок сягає близько 30%. Така тенденція зумовлюється цілою низкою чинників, найбільш визначальними з яких, на наш погляд, є такі: «ненасильницький» характер цього виду злочинів; поширення у сферах, де зайняті переважно жінки (торгівля, громадське харчування, побутове обслуговування тощо); притаманність більшою мірою жінкам якостей, які властиві шахрам (комунікабельність, переконливість, витончена наполегливість, високий рівень адаптивності та ін.). Водночас необхідно зауважити, що шахрайства, вчинені жінками, характеризуються високим ступенем латентності, що викликають суб'єктивними (винахідливість шахрайок та ретельне маскування злочинів, небажання жертв афішувати прикрі події у своєму житті або намагання власноруч «розібратися з кривдниками»), так і об'єктивними (часто значний проміжок часу між моментом вчинення злочину та моментом його виявлення, недоліки у роботі правоохоронних органів) причинами.

Саме тому ретельний аналіз структури шахрайств, що вчиняються жінками в Україні нині, зокрема з'ясування найбільш поширених способів вчинення таких злочинів, є вкрай важливим як для зниження рівня латентності таких злочинів, так і для профілактики злочинності серед жінок загалом, що й визначило мету нашої статті.

Проблеми жіночої злочинності у своїх роботах вивчали Ю.М. Антонян, В. А. Бадира, А.А. Габіані, В.В. Голін, Я.І. Гілинський, Н.В. Дибовська, І.М. Діньшин, А.І. Долгова, А.К. Звірбуль, Н.Ф. Куз-

нецова, В.О. Меркулова, В.А. Серебрякова, І.К. Туркевич, Д.А. Шестаков та інші учені. Водночас різні аспекти шахрайства досліджували Г.М. Анісимов, П.С. Берзін, Г.М. Борзенков, А.Ф. Волобуев, В.О. Глушков, О.І. Гуров, О.О. Данилов, А.Ф. Зелінський, П.М. Коваленко, М.Й. Коржанський, В.Д. Ларичев, О.В. Лисодед, П.С. Матишевський, В.Р. Мойсик, Б.С. Нікіфоров, М.І. Панов, Р.А. Сабітов, М.А. Селіванов, А.В. Савченко, О.В. Смаглюк, І.Я. Фойницький, С.С. Чернявський, Л.Ю. Шуляк та інші. Однак окремому аналізу в межах фундаментальних наукових досліджень аспекти шахрайств, що вчиняються жінками в Україні нині, не піддавались.

Перш ніж перейти до аналізу сучасної структури «жіночого» шахрайства, зауважимо, що спосіб вчинення цього злочину є однією з визначальних ознак його об'єктивної сторони поряд із діянням, наслідками та причинним зв'язком між ними. Крім того, кримінальна норма (ст. 190 Кримінального кодексу України) чітко встановлює як способи шахрайства обман або зловживання довірою. Згідно з абз. 2 п. 17 ППВСУ від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» обман (повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або приховування певних обставин) чи зловживання довірою (недобросовісне використання довіри потерпілого) під час шахрайства застосовуються винною особою з метою викликати в потерпілого впевненість у вигідності чи обов'язковості передачі її майна або права на нього [1]. Зауважимо, що обман як спосіб вчинення шахрайських дій застосовується жінками значно частіше, ніж зловживання довірою. Зокрема, шахрайки використовують для досягнення злочинної мети такі способи обману, як обман щодо предметів (їх існу-